

ALENA ŠLINGEROVÁ / 31. 10. 2018

Realizace filmu Zborov aneb Nesnadná cesta za filmovou epopejí

Film *Zborov* (1938) přišel do kin v lednu 1939, asi o rok a půl později, než bylo plánováno. Toto zpoždění zásadně spoluurčilo jeho finální podobu i místo v dějinách české kinematografie. Z archivních fondů a dobového tisku si lze udělat představu, jak spleť cest ke vzniku snímku se vznešeným podtitulem *Filmová epopej z boje za svobodu národa* vedla.

Dokumentární i hraný film se k legionářské tematice obracel už od vzniku republiky, často ve spolupráci s literáty z řad legionářů, jako byli Josef Kopta, František Langer či Rudolf Medek.^[1] Vedle sklonu k tradici a mytologizaci legií se postupem času stále zřetelněji rýsovala současná linie sebevědomí národa a jeho branné připravenosti. *Zborov*, jenž vznikl podle námětu spisovatele, ředitele Památníku národního osvobození a přímého účastníka zborovské bitvy Rudolfa Medka a byl dokončován v době stupňující se hrozby hitlerovského nacismu, se jeví jako syntéza těchto tendencí.

Na přelomu dvacátých a třicátých let poznal Medek redaktora a začínajícího filmaře J. A. Holmana. Společně se podíleli na české verzi amerického dokumentu *Forgotten Men* (1933, česká verze 1934). Stříhový film, sestavený z archivních válečných materiálů, byl distribuován v několika státech v jazykových i obsahových mutacích. Medkova a Holmanova úprava byla obohacena o záběry z československého odboje za světové války a dostala název *Neznámý voják mluví*, s podtitulem *Bojem k svobodě*. Brzy nato Holman vytvořil jiný stříhový film na téma cesty ke svobodě a samostatnosti – *Revoluce krve a ducha* (1936). Ve stejné době získal zkušenosti s natáčením hraného válečného filmu jako asistent režie koprodukčního snímku z rusko-japonské války *Port Arthur* (r.

Nicolas Farkas, 1936).

Na námětu *Zborova* pro pražskou výrobu Nationalfilm začali s Medkem pracovat na podzim 1936.[2] Sebe prezentace Nationalfilmu se zanedlouho opírala právě o tento projekt „národního velkofilmu“. Jako režisér byl angažován Martin Frič a premiéra se měla uskutečnit k dvacátému výročí bitvy v červenci 1937.[3] Schvalování filmů k realizaci bylo v kompetenci Filmového poradního sboru (FPS) při Ministerstvu průmyslu, obchodu a živností, který si navíc vyžádal posudek Ministerstva národní obrany (MNO). Ve hře byl ještě námět sochaře, vojáka, spisovatele a též bojovníka od Zborova Metoděje Pleského pro společnost P. D. C. (Producers Distributing Company), zaměřenou primárně na distribuci amerických filmů v ČSR. Na rozdíl od Medkova a Holmanova komplexního obrazu společnosti za světové války se však Pleský soustředil na dění na bojištích.

MNO se v posudku z 1. února 1937 rozhodně postavilo proti výrobě dvou filmů se stejnou tematikou a doporučilo spojení sil. Z předložených námětů se přiklonilo k Medkově verzi,[4] načež společnost P. D. C. svůj projekt zastavila. Od Nationalfilmu si FPS vyžádal rozpracování námětu do scénáře, ovšem v této fázi, během níž Friče na pozici režiséra vystřídal tandem J. A. Holman a Jan Sviták, projekt zamrzl až do léta. Premiéra byla nově směřována k 28. říjnu 1937, ze schůze FPS 12. srpna však vzešly natolik závažné připomínky ke scénáři, že i tento plán vzal nakonec za své.[5]

V září FPS schválil přepracovaný scénář, Nationalfilm ovšem oznámil odklad natáčení. Začínající podzim už nebyl vhodný pro přípravy a filmování exteriérových scén. Další překážku představovala vytíženost herců v divadle i fakt, že prezenční vojenskou službu právě nastupovali nováčci, takže by bylo obtížnější sestavovat vojenský kompars.[6] V zákulisí se navíc řešil spor Rudolfa Medka s Nationalfilmem: spisovatel společnost obviňoval ze zbytečných průtahů, jejichž příčinu viděl v nekompetentních zásadách vedení do jeho práce i v upřednostňování komerční produkce před seriózními náměty.[7]

Spor, jenž zůstal v rovině neveřejné korespondence, dospěl v lednu 1938 k jistému urovnání, a film se tak přiblížil realizaci. V dubnu a květnu proběhly úpravy terénu ve vojenském prostoru v Milovicích, vybraném pro natáčení rekonstrukce bitvy. Režiséra Svitáka nahradil Jiří Slavíček, který už po boku J. A. Holmana zůstal až do dokončení

filmu. Oba režiséry spojovalo kromě roku narození (1901) technické vzdělání a cesta k filmu skrze praxi u zkušenějších, nejen domácích filmařů – Slavíček měl za sebou mimo jiné stáž v Hollywoodu.

S postupující prací na filmu rostl zájem tisku o podrobnosti k ideové i technické stránce *Zborova*. Očekávání velkolepé a zároveň historicky korektní podívané posilovala také veřejná vystoupení odborných poradců, jako byl v první řadě Emanuel Prüll, důstojník, pracovník Památníku národního osvobození a známý malíř a grafik. Je autorem systematicky sepsaného článku „Úkoly vojenského poradce ‚Zborova‘“, který 27. května 1938 otiskl *Filmový kurýr*. Z něj vyplývá, že Prüll jednak zprostředkoval komunikaci mezi filmaři a zástupci armády, jednak se sám podílel na důkladné přípravě konkrétních scén, například sběrem archivní dokumentace, soupisem potřebného materiálu, vytvořením plastického plánu bojiště či osobním vkladem bývalého legionáře.[8]

Samotné natáčení začalo 13. června 1938. Takřka všechny interiéry, ať už šlo o plzeňské byty, hospodu Peklo, lazaret, zemljanku nebo zákopové kryty, byly postaveny v barrandovském ateliéru a k pořízení zákopových scén bylo upraveno prostranství za filmovým studiem.[9] V druhé polovině července však bylo pro nepřízeň počasí natáčení zákopových scén přerušeno a štáb se odebral na Podkarpatskou Rus, aby pořídil autentické záběry ukrajinské krajiny pro sekvenci odchodu dobrovolců do zborovské bitvy.[10] S referáty o natáčení prvních scén se v tisku objevilo také nové datum premiéry – den dvacátého výročí vzniku republiky, tedy 28. říjen 1938.

V srpnu 1938 konečně mohla být inscenována bitevní scéna. V Milovicích již byly vybudovány zákopy a pomocí elektrického vedení vytvořena umělá minová pole. 20. srpna se milovická pláň začala probouzet kolem třetí hodiny ranní: nastoupil pomocný štáb, poté technici, pyrotechnici a nakonec celý mohutný kompars několika jednotek československé armády. Po poledni ještě proběhla generální zkouška a odpoledne byla scéna natočena čtyřmi kamerami na 35mm film a jednou lehčí kamerou na 16mm film, která snímala zvukovou kulisu. Jednalo se o československý výrobek, jenž byl pod názvem Sonoreta 16 právě uváděn na trh jako technická novinka určená ke snímání obrazu s kontaktním zvukem i v náročných podmínkách.

Úspěšná realizace stěžejní scény se ukázala být opět jen dílčím vítězstvím. Po překonání všech interních překážek natáčení vstoupilo 30. září 1938 téměř hotovému filmu do cesty podepsání Mnichovské dohody. Republika v té podobě, v jaké ji *Zborov* opěvoval a povzbuzoval, přestala existovat a chystaná filmová premiéra k jejímu dvacetiletí se neuskutečnila.

Po posledních úpravách filmu, které proběhly v reakci na pomnichovské poměry, bylo 29. prosince 1938 konečně vydáno cenzurní povolení pro promítání *Zborova* v ČSR.^[11] Po zvláštních předpremiérových uvedeních se 5. ledna 1939 v kině Blesk (tehdejší název kina v paláci Fénix na Václavském náměstí) uskutečnila slavnostní premiéra, nad níž měl záštitu ministr národní obrany Jan Syrový. Od 6. ledna film běžel v premiérových kinech, kde se dočkal poměrně velkého ohlasu v celostátním i regionálním tisku a filmových magazínech. Až na výjimky a dílčí výhrady byly recenze kladné a akcentovaly úlohu *Zborova* za aktuálních dramatických okolností: „Události, které se na nás přivalily na podzim loňského roku, zanechávají v našich duších stále ostent úzkosti a beznaděje, i je zajisté třeba, abychom v pohledu na velikost a obět těch, kdo pro tuto zemi a tento stát byli ochotni klást životy v nadšení tak nadlidském, našli sílu a odvahu pro tu zemi a ten stát pracovat a žít.“^[12] Tiskové zprávy informovaly též o vřelém ohlasu u diváků: *Zborov* údajně „elektrisuje obecnost jako obrozené dílo“.^[13]

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se stal *Zborov* politicky nepřijatelným a na sklonku léta 1939 bylo jeho promítání úředně zakázáno. Na programy kin se vrátil na krátkou dobu po osvobození v roce 1945 a ještě roku 1947 se octl na seznamu výchovných filmů vhodných pro školy.^[14] Po únoru 1948 se jeho stopa ztrácí až do konce osmdesátých let, kdy se o filmech s legionářskou tematikou začalo opět mluvit. Obecně můžeme *Zborov* a okolnosti jeho realizace vnímat jako poměrně vzácný pokus o válečný žánr v podmínkách české kinematografie a v neposlední řadě jako reflexi překotných politických a společenských změn sklonku třicátých let 20. století.

Poznámky:

[1] Srov. např. Tomáš Lachman, Legionářská tematika v hraném filmu první republiky aneb Od Československého Ježíška ke Zborovu. In: Petr Kopal (ed.), *Film a dějiny*.

Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004, s. 209–218.

[2] Rudolf Medek, Zborov. (Poznámky o hře.). *Národní politika* 57, 1939, č. 15 (15. 1.), s. 3.

[3] [Oznamujeme svou další českou produkci!]. *Filmový kurýr* 10, 1936, č. 48 (27. 11.), s. 3.

[4] Posudek na film *Zborov*. VÚA, f. MNO – hl. štáb, odd. branné výchovy, k. 203, sign. 18 5/2 2. Citováno dle Tomáš Lachman, *Česká kinematografie proti fašismu 1933–1939*. Magisterská diplomová práce. Praha: FF UK 2000.

[5] Srov. T. Lachman, *Česká kinematografie proti fašismu 1933–1939*.

[6] Oznámení odkladu výroby filmu z 13. 9. 1937. OPA NFA, f. Nationalfilm s. r. o., k. 8.

[7] Dopis Rudolfa Medka společnosti Nationalfilm z 10. 11. 1937. VHÚ, Pozůstalost Rudolfa Medka, korespondence odeslaná. Přetištěno v edici dokumentů v časopise *Illuminace: Příprava filmu Zborov v dokumentech*. *Illuminace* 7, 1995, č. 2, s. 142–146.

[8] Emanuel Prüll, Úkoly vojenského poradce „Zborova“. *Filmový kurýr* 12, 1938, č. 21 (27. 5.), s. 4.

[9] fn., U Zborova hřměla děla... *Filmový kurýr* 12, 1938, č. 51 (23. 12.), s. 5.

[10] Štáb Zborova na Podkarpatské Rusi. *Filmové zajímavosti* 3, 1938, č. 606 (26. 7.), s. [1].

[11] Cenzurní povolení filmu *Zborov*. Národní archiv, f. Censurní sbor kinematografický, k. 239.

[12] *Zborov*. *Večer* 26, 1939, č. 6 (7. 1.), s. 4.

[13] „Zborov“ všude působí jako obrozený film. *Pressa* 11, 1939, č. 9 (13. 1.), s. [3].

[14] Opatření zmocněnce pro správu státních kin v zemi České a Moravskoslezské (čj. 1846 z 24. ledna 1947) o výchovných představeních pro mládež. *Věstník Československého filmu* 2, 1947, č. 8 (18. 4.), s. 23.